

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Szerző: *Pásztor Mihály*

Cím: *A potyajegy*

Forrás: *Magyar Filológus*

Bu.

(Hely)

1938 III. 7.

(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

308

Hely

Idő

"1938"

Személy

U-1

A POTYAJEGY

Írta: PÁSZTOR MIHÁLY

Azt olvasom, hogy a pesti színházigazgatók elhatározták, hogy ősztől kezdve nincs többé potyajegy. Megszüntetik ezt a százévesztendős intézményt, melyet száz év óta annyiszor szerettek volna megszüntetni, de sehogysem sikerült. Vajjon most majd fog-e sikerülni? Azt mondják a színházigazgatók, hogy egyszerűen lehetetlen, milyen rangú és rendű emberek kérnek ingyen jegyet a színháztól. Nemcsak a művésznők és művész urak szabói, fodrászai, kalaposnői, házmesterei, masszőrei és végrehajtói járnak ingyenjeggyel a színházba, de még bankigazgató is akad a potyázók közt. A színházdirektoroknak bizonyára igazuk van, ha mindenkivel meg akarják fizettetni a bilet áraát. Igazuk van már csak azért is, mert — amint elpanaszolják — nem elég, hogy a potyajegysek rendszerint a legkérelhetetlenebb szigorúságú kritikusai a színháznak, darabnak és direktciónak, de azok kivül, aki egyszer belekóstolt az ingyen kapott színházi élvezetbe: pénzért az többé nem vesz jegyet. Inkább lemond az élvezetről.

A pesti színházigazgatók tehát hadat üzentek a potyajegynek és ezzel a hadüzenettel, ezzel a Mobilisierungsbefehllel akaratlanul is

ráirányították a figyelmet magára a potyára. Végtére is nem érdekesség nélkül való, hogy tulajdonképpen mi az a potya; honnan jött; mi fán termelt; mikor született és kivolt az apja?

Ugy tessék megérteni a dolgot, hogy a szavaknak éppúgy van történetük, mint az embereknek, a népeknek és a koroknak. Születnek, élnek és meghalnak, ha már eleget éltek. Van szó, melynek a habitusa változik meg az idők folyamán; más szónak pedig a lelke, az értelme alakul át. Az etimológusok a tudósai a szavak eredetének és származásának. Kutatnak, nyomoznak utánuk, mint valami detektív; kikeresik a szavak „priuszait”, előéletét, kalandozásait és néha nagyon érdekes dolgokra jönnek rá.

Nos, a potyával nem foglalkozott eddig senki. Ellenben a pongypláról kisütöttek, hogy a XVIII. században már használták. Legmulatságosabb az élete-folyása azonban a bors-nak, melyből 300 esztendő alatt majom lesz. A borsot a régi latin világban piper-nek hívták. Ebből lett aztán a pipere, mely eleinte a fűszer fogalmát határozta meg, később pedig, mint a Nyelvtörténeti Szótár és Baróti Szabó Dávid „Kisded Szótára” mondja: a pipere annyit jelentett,

mint ékítmény, cifraság, kenő- vagy kenődzőszer. Medgyesy Pál 1636-ban azt írja, hogy „... ez Napnak nagyub részét magok tizifrogatásában, pipesgetésében, es piperzésben töltik”. Így indul el a pipere karrierje. Márton József 1803-ban megjelent német-magyar szótárában a stutzer még nyalkafi; de 1832-ben Szekrényesy a Társalkodóban már piperkőcöt; 1833-ban a Honművész piperészt és a Magyar Tudós Társaság 1835-ben megjelent szótára piperőcöt írt. Ebből a piperőcből lett aztán az idők folyamán a ficsur; a 80-as évek végén és a 90-es évek elején a gigerli, meg a fenegyerekek. Ma pedig egyszerűen és röviden, budapesti csibésznyelven jampec-nek hívjuk a piperkőcöt. De honnan származik a jampec? Kunos Ignác, a török nyelv tudósa jött rá, hogy a jampec apja egy horvát szó: a japec. Japec pedig magyarul majmot jelent. Így lesz a borsból majom.

Első hallásra szláv eredetűnek látszik a potya szó is. Azt hinné az ember, hogy Oroszországból, vagy Csehországból vándorolt be hozzánk. De ha Czuczor Gergely és Fogarasi János Nagy Szótárának hinni lehet: a potya a potom szó rokona és a potyog, vagy potyadék volt az apja. Különben pedig sok-sok időnek kellett elmúlnia, míg a potyázó és csibészkedő társadalom addig domitotta, addig palléroztta, míg potya lett belőle. A potom szót már jól ismerték a XVIII. században is. Veszendőt, hiábavalót,

hitványt, ingyen jelentett. Az elpotyogtatott, értéktelen valamit nevezték potomnak. És hogy, hogyan, ebből lett a potya, melyet ma már az egész országban használnak. A hitványt és értéktelent Győr megyében potyanak hívják. Ami elfecsérlődik, elpocsékolódik, arra Debrecen vidékén azt mondják, hogy potyára ment. A nagyváros nepe új fogalmakat rögzít meg ezzel az ismeretlen eredetű szóval: a potyafráter, a potyajegy, a potyázás alighanem így született Pesten. De ha nem is itt született volna; itt vert erős gyökeret.

Mi hát a potya?

Mai értelemben a potya: ellenszolgálat nélkül való értéket jelent. Az ingyen szó nem fedi a potya fogalmát, mert igaz ugyan, hogy ami potya, az „ingyenben” van, de viszont nem minden potya, amiért nem fizetünk. Az ingyen néha revanzsirozzuk valamivel. A potyát nem. Egyébként a potya szóban van valami lenéző; van valami benne, ami megbélyegző. Viszont a potya fogalmát nem fedi teljesen az sem, amit a német Schmarotzer-nek nevez. Schmarotzer inkább élősd, mint potyázó. A Schmarotzerségben van valami professzió: van valami a hivatásszerű foglalkozásból. De a potyázást az alkalom szüli.

Bizonyos, hogy a potyázás sokkal régebb, mint maga a potya szó. Anekdotakincsünk tele van példával, mely kifigurázza azokat, akik nem szeretnek „fizetővendég” lenni. Ezekből az adomákból az is kiderül, hogy

a potyázás, legalább Magyarországon, tisztes multa tekinthet vissza; a potya szó azonban a latinnal kevert magyar nyelvet beszélő régi jó táblabírák idejéből maradt ránk. Akkor született a potyafráter; vagyis annak a figurának a neve, mely olyan szívesen és olyan gyakran élt vissza a magyar vendégszeretettel.

Ennek a furcsa típusnak valószínűleg az volt a hősora, mikor a régi idők híres pazarló mánásainak és egyéb urainak, gróf Czobornak, a harmadik Grassalkovich-nak, gróf Illésházy-nak, meg a többinek volt még miből tékozolni. Ezeket a tékozló, pazarló, állandóan vendégeskedő urakat egész sereg „mihaszna” vette körül. Mint a veréb a szérűt, úgy lepték el az asztalukat és segítettek elverni, segítettek elpusztítani az apai jusszt. A potyafráter sosem tartozott a szívesen látott vendégek kategóriájába. A potyafráter csak odasodródott, odatolakodott a terített asztalhoz. Mikor aztán a szabadságharc után a jobbágyszabadítás, az ingyenes jobbágymunka elvesztése részben, vagy egészben tönkretette a bőkezű és számadás nélkül élő magyar urak egy részét is: a nemesi kúriákon ritkább lett a vendéglátás; megcsappant a híres magyar vendégszeretet és kezdték potyafráternek bélyegezni a verébtermészetű urakat, akiket nem invitált senki a terített asztalhoz, mégis odaültek, oda szemtelenkedtek, akik soha nem tartoztak a „szívesen látottak” kategóriájába.

Szóval a potyafráter szó alighanem a Bach-korszakban született meg. *Vörösmarty* és *Schédel* német-magyar zsebszótárában, melyet 1838-ban adott ki a Magyar Tudós Társaság, még nincsen benne a potya szó, de *Ballagi* Móríc szótárában, amely a 60-as években látott napvilágot, már benne van.

Különben potyafráter mindenütt van. Az egész világon potyáznak, ha lehet és például a francia à l'oeil szóval fejezi ki a potyázást. Azt mondja: manger à l'oeil, ami annyit jelent, hogy potyán enni; de tulajdonképpen a francia bliccelést ért ezalatt. Márpedig a bliccelés nem potyázás, mert a potya több, mint az ingyen, de kevesebb a bliccelésnél. A német a potyaesőt der Freischlucker-nek; a potyautast pedig der Schwarzfahrer-nek nevezi. Az angol blind passenger-nek nevezi a potyautast. Az angolban ugyanis a blind szó nemcsak vakot jelent, hanem azt is, akit nem lehet látni, vagyis azt, aki elbújik.

A potya magyar fogalmát mégis az angol közelíti meg legjobban, mert az angol sponge-nak, szivacsnak nevezi a potyafrátert. Azt értvéen alatta, hogy annyit szív magába, amennyi belefér. Mindenesetre többet, mint amennyire szüksége van.

Annyi bizonyos, hogy akárhonnan jött a potya szó, akárki volt az apja, anyja: teljesen és tökéletesen kifejezi azt, amit ki akar fejezni. Elvégre az ilyen antipatikus

dolgok, mint amilyen a potyázás, a bliccelés, az ingyenélés, mind egy családba tartozik. Szegről-végről mind rokona, vagy atyafia egymásnak. De ha megvizsgálja őket az ember, rájön, hogy a nüanszok, a finomságok és az árnyalatok egész serege választja el őket egymástól. Ezek között a nüanszok között néha még olyan nagyessző ember sem tud eligazodni, mint amilyen Szilágyi Dezső volt. Egyetemi professzor korában Szilágyi egyik tanítványát vizsgáztatván: a következő problémát adta fel neki:

— Valaki a vendéglőben egy olyan tányér mellé ül le, ahonnan közvetlen azelőtt állott fel egy másik vendég, aki távozás előtt három krajcár borraivalót hagyott a tányérja mellett. Az új vendég ezt a három krajcárt szép óvatosan és ügyesen a saját tányérja mellé csusztatta. Mondja meg a jelölt úr, hogy mi ez?

A jelölt úr ötölt-hatolt és egymás után sorolta fel a negativumokat, hogy „lopás nem lehet, mert a borraivalót nem tulajdonította el az új vendég, csak az egyik tányér mellől a másik mellé csúsztatta. Azután meg a borraivaló még nem volt a pincéré, mert csak akkor válik a pincér tulajdonává, ha...”

— Ne fáradjon, kérem, ezekkel a fejtegetésekkel — mondja Szilágyi Dezső. — Az, amit ez a második vendég csinált, az egyszerűen — smucigság!